

GRZEGORZ SMYK
(Lublin)

*Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich
źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu
styczniowym*

Einführungsgrundsätze und Geltungsbereich der russischen
Rechtsquellen im Königreich Polen nach dem Januaraufstand

Principles of introduction and scope of operation of Russian sources of
law in the Kingdom of Poland after the January Uprising

1. Uwagi ogólne. 2. Zasady wprowadzania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim. 3. Zakres obowiązywania Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego w Królestwie Polskim. 4. Podsumowanie.

1. Allgemeine Bemerkungen. 2. Einführungsgrundsätze der russischen Rechtsquellen im Königreich Polen. 3. Geltungsbereich des Svod Zakonov des Russischen Kaiserreiches im Königreich Polen. 4. Zusammenfassung.

1. General remarks. 2. Principles of introduction of Russian sources of law in the Kingdom of Poland. 3. Scope of binding application of the Roll of Laws of the Russian Empire in the Kingdom of Poland. 4. Conclusion.

1

Wraz z wprowadzeniem w Królestwie Polskim Statutu Organicznego z 14/26 II 1832 r., zlikwidowany został organ ustawodawczy – Sejm¹. Od tej pory jedynym prawodawcą, wspólnym dla Królestwa i Cesarstwa, był monarcha rosyjski – król Królestwa Polskiego. Bez jego zgody żaden organ władzy nie mógł ustanowić nowego prawa ani też żadne prawo nie mogło być wykonywane. Zmiana

---

¹ W miejsce zniesionego Sejmu, Statut Organiczny zapowiadał powołanie instytucji przedstawicielskich dla całego Królestwa pod nazwą Zgromadzenia Stanów Prowincjonalnych „dla naradzania się w interesach dotyczących dobra ogólnego Królestwa”. Instytucja ta, która nigdy się nie zebrała, miała mieć jedynie charakter doradczy, a Statut nie określał ani jej składu ani kompetencji, Statut Organiczny Królestwa Polskiego z 14/16 II 1832 r., (dalej Statut Organiczny Królestwa Polskiego z 1832 r.), Dziennik Praw (dalej DPKP), t. 14, s. 237, art. 53 i 54.

ta nie oznaczała jednak automatycznego wprowadzenia w Królestwie rosyjskich instytucji prawodawczych ani prawa obowiązującego w Cesarstwie, gdyż pomimo utraty atrybutów podmiotowości państwowej Królestwo nadal traktowane było jako odrębny obszar prawny. Proces unifikacji instytucji prawodawczych Królestwa Polskiego z systemem organów Cesarstwa trwał blisko pół wieku i zakończył się dopiero na początku lat osiemdziesiątych XIX w. Tak długi okres wynikał zarówno z odrębności prawnoustrojowych Królestwa, których nie można było łatwo zniwelować, jak i ze zmienności polityki rosyjskiej wobec Królestwa w okresie międzypowstaniowym, oscylującej między ograniczaniem i przywracaniem jego autonomii. Konsekwentne działania unifikacyjne podjęte zostały dopiero po powstaniu styczniowym, doprowadzając do ostatecznej likwidacji wszelkich instytucjonalnych odrębności organów prawodawczych dla Królestwa Polskiego². Jednocześnie, ukazem z 23 III/4 IV 1871 r. nakazano stosować w Królestwie zasady publikacji i ogłaszania aktów prawnych przyjęte w Cesarstwie, a dalsze wydawanie Dziennika Praw Królestwa Polskiego zostało zaniechane³.

Zaprzestanie wydawania Dziennika Praw oraz likwidacja odrębnego sposobu publikacji aktów prawnych dla Królestwa Polskiego po 1871 r. nie oznaczały równoczesnego uchylecia mocy obowiązującej miejscowych przepisów prawnych i zastąpienia ich regulacjami przyjętymi w Cesarstwie. Przeczyły temu zasady prawodawstwa rosyjskiego, które stanowiły, że nowe prawo obowiązuje tylko na przyszłość, a dla uchylecia lub zmiany obowiązujących przepisów prawnych konieczne jest zachowanie odpowiedniej formy i trybu legislacyjnego oraz wskazanie zakresu terytorialnego mocy wiążącej nowego prawa, jak i respektowanie partykularyzmu terytorialnego prawa występującego na poszczególnych częściach Imperium, w tym i na obszarze guberni Królestwa Polskiego⁴.

² Szerzej: G. Smyk, *Likwidacja odrębności prawnoadministracyjnej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym*, „Zamojskie Studia i Materiały”, z. 2, Zamość 1999, s. 189–212.

³ Ukaz z 23 III/4 IV 1871 r. o nowym porządku ogłaszania praw Królestwie Polskim i zaprzestaniu wydawania Dziennika Praw, DPKP, t. 71, s. 135.

⁴ „W Imperium obowiązują albo jednolite prawa powszechnie obowiązujące, albo prawa miejscowe odmienne od nich w niektórych postanowieniach. Zakres tych odmienności, miejsca w których są one dopuszczalne i ich związek z prawami ogólnymi są określone w przepisach szczególnych”, *Osnownyje Zakony Rossijskoj Imperii* (dalej *Osnownyje Zakony*), wydanie 1832, *Swod Zakonow Rossijskoj Imperii* (dalej *Swod Zakonow*) wydanie 1832, t. I, Sankt Petersburg 1833, s. 18, art. 48; *Osnownyje Zakony*, wydanie 1892, *Swod Zakonow*, wydanie 1892, t. 1, cz. 1, s. 11, art. 48.

2

Zgodnie z postanowieniami rosyjskich Praw Zasadniczych we wszystkich ich redakcjach, każde prawo obowiązujące zachowywało swoją moc do czasu uchylecia go we właściwej formie i trybie prawodawczym⁵. W warunkach Królestwa Polskiego ta generalna zasada potwierdzała zachowanie mocy obowiązującej podstawowego trzonu przepisów prawnych pochodzących z okresu przedpowstaniowego. Ich uchylenie lub zmiana mogła nastąpić jedynie w równorzędnej formie prawnej, bez względu na to, czy uchylenie lub zmiana dotyczyły ustaw sejmowych, rozporządzeń władz administracyjnych czy też indywidualnych aktów monarszych. Ze względu na fakt, że do 1906 r. jedynym prawodawcą był cesarz, wszystkie akty prawne rangi ogólnej (ustawowej) mogły być uchylone jedynie aktem władzy najwyższej, przy czym wszystkie ukazy cesarskie opatrzone własnoręcznym podpisem monarchy nie mogły być uchylone lub zmienione ukazem ogłoszonym ustnie⁶.

Odnosnie do trybu legislacyjnego prawodawstwo rosyjskie wymagało, by uchylenie lub zmiana obowiązujących przepisów prawnych następowały w trybie odpowiadającym ich wprowadzeniu. Wykluczona zatem była możliwość legalnego uchylecia aktu prawnego wydanego w trybie administracji centralnej prawotwórczą działalnością organów administracyjnych, zwłaszcza ministrów, w trybie administracji podporządkowanej⁷.

Dokonane w ten sposób zmiany lub uchylenie dotychczas obowiązujących przepisów prawnych oraz zastąpienie ich nowymi regulacjami miało w zasadzie odnosić skutek jedynie na przyszłość. Jednakże prawodawstwo rosyjskie nie było w tej kwestii jednoznaczne, gdyż dopuszczało moc wsteczną nowego

⁵ „Prawo obowiązuje, dopóki nie zostanie uchylone przez nową prawo”, Osnownyje Zakony, izdanije 1832..., s. 28, art. 72; Osnownyje Zakony, izdanije 1892..., s. 18, art. 72. „Ustawa może być uchylona tylko inną ustawą. Dlatego dopóki nowa ustawa wyraźnie nie uchyli ustawy obowiązującej dotychczas, zachowuje ona w pełnym zakresie swoją moc prawną”, Osnownyje Zakony, izdanije 1906, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. 1, cz. 1, s. 7, art. 94.

⁶ „Przewiduje się następujące ograniczenia mocy obowiązującej ogłaszanych Ukazów Najwyższych: 1. Jeżeli prawo obowiązujące wprowadzone zostało przez Ukaz Najwyższy opatrzone własnoręcznym podpisem monarchy, nie może być on uchylony przez ukaz ogłoszony ustnie”. Osnownyje Zakony, izdanije 1832, s. 26, art. 66; Osnownyje Zakony, izdanije 1892..., s. 17, art. 66.

⁷ „Uchylenie obowiązującego prawa następuje w tym samym trybie jaki został przewidziany dla jego wprowadzenia. Prawo ogólne i ogłoszone publicznie uchylane jest nie inaczej jak przez prawo ogólne takiej samej rangi. Ukaz zatwierdzony przez własnoręczny podpis Cesarza nie może być uchylony inaczej niż przez podobny ukaz z własnoręcznym Najwyższym podpisem”, Osnownyje Zakony, izdanije 1832, s. 28, art. 73; Osnownyje Zakony, izdanije 1892, s. 18, art. 73. „Przepisy prawne nie podlegają ogłoszeniu jeżeli tryb ich wydania był niezgodny z postanowieniami niniejszych Praw Zasadniczych”, Osnownyje Zakony, izdanije 1906, s. 7, art. 92.

prawa nie tylko, gdy zaznaczono w jego treści, że stanowi potwierdzenie lub wyjaśnienie obowiązującej wcześniej regulacji, ale także, gdy taka była wola prawodawcy⁸.

Ze względu na to, że ustrój państwa rosyjskiego tolerował partykularyzm i różnorodność źródeł prawa terytorialnego, istniała potrzeba określenia zasad wprowadzania nowego prawa w poszczególnych częściach Imperium. W tej kwestii Prawa Zasadnicze przyznawały prymat prawu terytorialnemu w stosunku do prawodawstwa ogólnorosyjskiego i wymagały, aby każda zmiana lub uchylenie prawa miejscowego przez nową regulację ogólną zawierały wyraźne zaznaczenie zakresu takiej zmiany lub uchylecia⁹.

Przedstawione wyżej zasady miały fundamentalne znaczenie dla określenia zakresu mocy wiążącej prawodawstwa rosyjskiego w Królestwie Polskim po 1871 r., zwłaszcza że po zniesieniu odrębnego organu publikacyjnego dla Królestwa, występowały niejednokrotnie istotne wątpliwości, czy nowa regulacja ogólnorosyjska zamieszczona w *Sobraniju Uzakonienij i Riasporiazenij Prawitelstwa*, a następnie w kolejnych edycjach Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego, ma zastosowanie w guberniach Królestwa Polskiego czy też nie. W praktyce, wątpliwości te starano się rozstrzygać, kierując się następującymi regułami wynikającymi z postanowień rosyjskich Praw Zasadniczych:

1. Prawo obowiązujące w Królestwie Polskim zachowuje moc wiążącą do czasu wyraźnego uchylecia, bez względu na regulacje przyjęte w tym samym przedmiocie na pozostałych obszarach Cesarstwa Rosyjskiego.
2. Nowe przepisy prawne wprowadzone w Królestwie Polskim obowiązują jedynie na przyszłość, chyba że w ich postanowieniach zaznaczono wyraźnie, że odnoszą skutek także w odniesieniu do stanów faktycznych powstałych w okresie wcześniejszym lub że stanowią tylko potwierdzenie lub wyjaśnienie prawa obowiązującego.

⁸ „Prawo obowiązujące na przyszłość. Żadne nowe prawo nie obowiązuje wstecz, a jego moc nie obejmuje działań dokonanych przed jego ogłoszeniem”, Osnownyje Zakony, wydanie 1832, s. 24, art. 60; Osnownyje Zakony, wydanie 1892, s. 16, art. 60. „Od tej zasady ogólnej wyłączone zostają następujące przypadki: 1. Jeżeli w nowym prawie wyraźnie zaznaczono, że stanowi ono potwierdzenie i wyjaśnienie sensu poprzedniego prawa, 2. Jeżeli samo nowe prawo stanowi, że jego moc rozciąga się również na okres poprzedzający jego ogłoszenie”, Osnownyje Zakony, wydanie 1832, s. 24, art. 61; Osnownyje Zakony, wydanie 1892, s. 16, art. 61. „Wszystkie ustawy posiadają moc obowiązującą tylko w odniesieniu do przyszłości, poza przypadkami, gdy sama ustawa stanowi, że jej moc obowiązująca obejmuje również okres wcześniejszy lub że stanowi ona tylko potwierdzenie lub wyjaśnienie znaczenia ustawy wcześniejszej”, Osnownyje Zakony, wydanie 1906, s. 7, art. 89.

⁹ „Prawa specjalne uchwalone dla konkretnej guberni lub dla konkretnej grupy osób nie mogą być uchylone przez nowe prawo ogólne, jeżeli w nowym prawie uchylenie takie nie zostało wyraźnie określone. Dotyczy to również przywilejów osobistych”, Osnownyje Zakony, wydanie 1832, s. 30, art. 79; Osnownyje Zakony, wydanie 1892, s. 20, art. 79. „Prawa, w szczególności wydane dla konkretnej miejscowości lub grupy ludności, nie są uchylane przez nowe prawa ogólne, jeżeli takie uchylenie nie jest w niej przewidziane”, Osnownyje Zakony, wydanie 1906, s. 7, art. 88.

3. Jeżeli w Królestwie obowiązywało prawo opatrzone własnoręcznym podpisem monarszym, to jego uchylenie lub zmiana mogły nastąpić tylko na podstawie aktu prawnego wydanego w tej samej formie, tj. podpisanego aktu cesarskiego. Żaden ukaz bez podpisu monarchy ani żaden ustny rozkaz cesarski nie uchylały mocy obowiązującej dotychczasowego prawa.
4. Wszelkie zmiany lub uchylenie prawa obowiązującego w Królestwie mogły nastąpić tylko z zachowaniem trybu legislacyjnego, w jakim zostało wydane.
5. Przepisy ogólne lub szczegółowe wydane z zastrzeżeniem, że są obowiązujące dla Królestwa Polskiego nie tracą mocy obowiązującej w sytuacji wprowadzenia późniejszej regulacji ogólnorosyjskiej, jeżeli nie zastrzeżono w niej, że obowiązują także w Królestwie Polskim i uchylają w pełnym lub częściowym zakresie regulacje dotychczasowe. Jeżeli nowe prawo nie zawierało takiej wzmianki, to jego stosowanie na terenie guberni Królestwa było sprzeczne z postanowieniami rosyjskich ustaw zasadniczych.
6. Jeżeli nowe przepisy prawne odnosiły się do instytucji lub praw funkcjonujących tylko w Królestwie Polskim, a były odmienne od przepisów ogólnorosyjskich, to zachowywały one nadal moc obowiązującą bez względu na to, czy zawarto w nich zastrzeżenie, że obowiązują także w Królestwie, czy też zastrzeżenie takie pominięto. W takich wypadkach nowe regulacje obowiązywały w Królestwie jedynie pod warunkiem zachowania form i trybu legislacyjnego przewidzianych w Ustawach Zasadniczych.
7. Jeżeli nowe prawo dotyczyło instytucji i praw nieistniejących w Królestwie Polskim, to nie miało mocy obowiązującej w Królestwie nawet wówczas, gdy nie było w nim o tym żadnej wzmianki.
8. W sytuacji, gdy zarówno w Królestwie, jak i w Cesarstwie obowiązywały przepisy oparte na tej samej podstawie prawnej, to wszelkie postanowienia dotyczące ich zmiany lub uchylenia odnosiły ten sam skutek w Królestwie i Cesarstwie, choćby w nowym akcie prawnym tego wyraźnie nie zaznaczono¹⁰.

W praktyce ustalenie zakresu mocy obowiązującej prawa rosyjskiego w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym – przyjmując założenie, że powyższe reguły były przestrzegane – nie jest zadaniem łatwym. Trudności te wynikają z faktu, że pomimo deklarowanej polityki unifikacyjnej wobec Królestwa Polskiego, obejmującej także i jego prawodawstwo, rzeczywiste działania władz carskich w tym zakresie zmierzały nie tyle do likwidacji prawa obowiązującego dotychczas w Królestwie, ile do jego inkorporacji i usystematyzowania w porządku kodyfikacyjnym przyjętym w *Zwodzie Praw Ce-*

---

¹⁰ S. Libicki, *O wydawaniu praw i ustroju instytucji prawodawczych rosyjskich*, Warszawa 1890, s. 32–41.

sarstwa Rosyjskiego, a tym samym do zatarcia jego odrębności w stosunku do prawodawstwa ogólnorosyjskiego¹¹. Potwierdza to treść i ogólny sens zdania Rady Państwa z 5/17 XI 1885 r., określającej szczegółowe zasady kodyfikowania prawa w Zbiorze Praw, które nakazało wprowadzić do kolejnych jego edycji: „te z praw obowiązujących w guberniach Królestwa Polskiego, przez które na rzeczzone dzielnice państwa rosyjskiego została rozciągnięta moc obowiązująca praw ogólnych Cesarstwa”, zastrzegając przy tym, aby: „prawa dotychczasowe, które zachowały swą moc obowiązującą w poszczególnych terytoriach Imperium, były umieszczane w miarę możliwości w dodatkach do właściwych praw i urzędzeń ogólnych”¹².

W praktyce zamierzenie to w wydawanych po 1885 r. poszczególnych tomach Zводу Praw, zrealizowane zostało mało konsekwentnie. Niekiedy moc nowych przepisów prawa ogólnorosyjskiego rozciągnięta została na gubernie Królestwa Polskiego, ale z pewnymi zmianami, organy kodyfikacyjne zamieszczały pełny tekst nowego prawa, a następnie dołączały do niego przepisy obowiązujące w tym zakresie w guberniach Królestwa Polskiego, zastrzegając wyraźnie, że nowe prawo obowiązuje tu ze zmianami. Kiedy indziej zebrano przepisy z danej dziedziny obowiązujące wyłącznie w guberniach Królestwa Polskiego, a następnie dołączono je do przepisów obowiązujących w Cesarstwie, najczęściej jako ich oddzielny rozdział, nie wskazując jednak, czy przepisy ogólnorosyjskie mają moc obowiązującą w Królestwie czy też nie. Z kolei w innych jeszcze tomach Zводу Praw zaniechano skodyfikowania praw obowiązujących w Królestwie Polskim, dodając uwagę, że w jego guberniach zachowują moc inne przepisy niż w Cesarstwie, jednakże bez wskazania jakie. Niektóre znów części Zводу Praw, obejmując kodyfikację przepisów obowiązujących w Cesarstwie, nie zawierały żadnej wzmianki o tym, że w Królestwie obowiązują odmiennie regulacje. Odnaleźć można też i takie przypadki, gdy pewne prawa obowiązujące w Cesarstwie nigdy nie zostały wprowadzone w całości w Królestwie Polskim, ale dokonane w nich w z biegiem lat zmiany poszczególnych przepisów (*prodotženija* i *pritoženija*) rozciągnięte zostały na obszar guberni Królestwa.

Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego był kodyfikacją szczególną, opartą na założeniach odmiennych od przyjętych w ówczesnych zachodnioeuropejskich ustawodawstwach, które dążyły do tworzenia wyodrębnionych według kryterium rzeczowego, zupełnych źródeł prawa obowiązującego w danej dziedzi-

¹¹ W manifeście Mikołaja I z 31 I/12 II 1833 r. o wydawaniu Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego postanowiono, że: „celem wydania Zводу Praw jest uporządkowanie a nie zmiana obowiązującego prawodawstwa”, *Полюе Собрание Законов Россійской Имперіи* (dalej PSZRI) 1833, nr 5947, s. 68–69, art. 4.

¹² Zadanie Rady Państwa z 5/17 XI 1885 r. o porządku kodyfikacji w Zwodzie Praw Cesarstwa Rosyjskiego, PSZRI 1885, nr 3261, s. 448, art. 6.

nie. Twórcy Zbioru Praw odrzucili możliwość opracowania nowych kodeksów, a w to miejsce zastosowali metodę prowadzącą do stworzenia tzw. *Code de concordance*, to jest do wydania zbioru aktualnie obowiązującego ustawodawstwa, skoordynowanego wewnątrznie według kolejności systematycznej dziedzin prawa i bez jakichkolwiek zmian w jego treści. W efekcie prace rosyjskiej komisji kodyfikacyjnej z początku XIX w. miały dwojaki charakter. Pierwszy, przygotowawczy, polegał na zebraniu całości prawa rosyjskiego od 1649 do 1825 roku w postaci, wspomnianego wcześniej, Pełnego Zbioru Praw¹³. Zbiór ten stał się podstawą drugiego – finalnego – etapu prac kodyfikacyjnych, który przez posortowanie i rewizję w celu ustalenia mocy obowiązującej zgromadzonych materiałów, doprowadził do powstania zbioru usystematyzowanego tematycznie, czyli do Zводу Praw. W konsekwencji ustawodawstwo rosyjskie zachowało odrębny, narodowy charakter, pozostając poza głównym nurtem kodyfikacyjnym Europy Zachodniej¹⁴.

Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego w pierwotnej wersji składał się z 15 tomów, podzielonych na: części, księgi, rozdziały i tytuły. W każdym z nich zamieszczono po kilka oddzielnych praw ogólnych rangi ustawowej, aktualizowanych w kolejnych edycjach aż do końca istnienia monarchii. U podstaw jego systematyki leżało rozróżnienie dwóch kategorii stosunków prawnych w państwie: państwowych i obywatelskich (w rozumieniu praw cywilnych). W rezultacie, w kolejnych tomach Zводу znalazły się przepisy dotyczące ustroju politycznego i administracyjnego Cesarstwa Rosyjskiego (t. 1 i 2), służby państwowej (t. 3), obowiązków poddanych wobec państwa i monarchy (t. 4), sprawy gospodarczo-finansowe (t. 5–8), normy o stanowej strukturze społecznej (t. 9), właściwe prawo cywilne (t. 10), regulacje handlu, kredytu i wytwórczości przemysłowej (t. 1–13) oraz ustawodawstwo policyjne (t. 14) i przepisy prawa karnego (t. 15). Normy zawarte w dwu ostatnich tomach służyły ochronie państwa i obywateli. W drugiej połowie XIX w. dodano do nich tom 16 regulujący ustrój sądów i procedurę sądową oraz przepisy notarialne.

¹³ Było to zadanie wymagające ogromnego nakładu pracy, jeżeli zważyć, że zebrano ponad 50 tysięcy aktów prawnych, niespójnych i rozproszonych w poszczególnych urzędach i archiwach, gdyż w Rosji funkcjonowały w tym czasie liczne przepisy, kierowane bezpośrednio do adresatów i nigdzie nierejestrowane.

¹⁴ O charakterystyce prac kodyfikacyjnych w Rosji z uwzględnieniem opinii o jego zasadach i systematyce autorów rosyjskich i polskich, szerzej w pracy W. Witkowskiego, *Aleksander This i Jan Kanty Wołowski wybitni prawnicy Królestwa Polskiego*, Lublin 2001, s. 140–154.

3

Przystępując do analizy zawartości poszczególnych tomów Zводу Praw pod względem obowiązywania zawartych w nich aktów prawnych w Królestwie Polskim, należy brać pod uwagę przede wszystkim jego redakcje, począwszy od wydania z 1892 r., gdyż dopiero od tej edycji zamieszczane w nim były odrębne przepisy obowiązujące tylko na terenie guberni Królestwa.

Tom pierwszy Zводу stanowił kodyfikację podstawowych zasad ustrojowych państwa rosyjskiego. W części pierwszej zawierał Zbiór Praw Zasadniczych Cesarstwa Rosyjskiego (Swod Osnownych Gosudarstwiennych Zakonow), określających istotę władzy monarszej, reguły następstwa tronu, status rodziny panującej, a także przepisy dotyczące religii panującej, stanowienia, ogłaszania i wykładni prawa oraz regulujące zakres władzy administracji centralnej i podporządkowanej¹⁵. W części drugiej obejmował zbiór statutów organizacyjnych władz centralnych (Swod Uczrieźdienij Gosudarstwiennych), tj.: Rady Państwa, Komitetu Ministrów, a następnie Rady Ministrów (w wydaniu z 1906 r.), Senatu Rządzącego, Własnej J.C.M. Kancelarii, Komitetu Syberyjskiej Kolei Żelaznej, Komitetu Służby Cywilnej, oraz statuty ministerstw, orderów i znaków zasługi¹⁶. W tej części tomu pierwszego w redakcji z 1906 r. znalazły się także organizacja oraz ordynacja wyborcza do Dumy Państwowej¹⁷.

Przepisy zawarte w obu częściach pierwszego tomu Zводу Praw zyskały w pełni moc obowiązującą w Królestwie Polskim, ale w różnym czasie. Większość postanowień Praw Zasadniczych Cesarstwa Rosyjskiego, wprowadzo-

¹⁵ Swod Osnownych Gosudarstwiennych Zakonow, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 1, s. 1–73, art. 1–179; Swod Osnownych Gosudarstwiennych Zakonow, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 1, s. 1–24, art. 1–223.

¹⁶ Uczrieźdienije Gosudarstwiennogo Sowietu, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 2, s. 1–45, art. 1–192; Uczrieźdienije Gosudarstwiennogo Sowietu, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 29–47, art. 1–124; Uczrieźdienije Komitietu Ministrow, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 2, s. 1–27, art. 1–151; Uczrieźdienije Sowietu Ministrow, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 102–106, art. 1–29; Uczrieźdienije Prawitielstwujuszczago Sienata, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 2, s. 1–86, art. 1–331; Uczrieźdienije Kancelarii Jego Impieratorskago Wielicestwa, wydanie 1902, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 308, art. 1–30; Uczrieźdienije Komitietu Sibirskoj Żieleznoj Dorogi, wydanie 1892, Swoid Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 2, s. 1–3, art. 1–16; Uczrieźdienije Komitietu o Służbie Czinow Graždanskago Wiedomstwa i o Nagradach, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 311–art. 1–24; Uczrieźdienija Ministierstw, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. 2, s. 1–165, art. 1–1016; Uczrieźdienije ordienow i drugih znakov otlicza, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 1, cz. II, s. 1–104, art. 1–797.

¹⁷ Uczrieźdienije Gosudarstwiennoj Dumy, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 42–47, art. 1–63; Położenije o wyborach w Gosudarstwiennuju Dumu, wydanie 1906, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 1, cz. 2, s. 48–98, art. 1–380.

na została w Królestwie równocześnie z ogłoszeniem Statutu Organicznego z 14/26 II 1832 r.¹⁸ Jedynie przepisy regulujące porządek stanowienia, uzupełniania, uchylania oraz ogłaszania i wykładni praw w Cesarstwie (art. 47–79 Praw Zasadniczych) zaczęły obowiązywać w Królestwie dopiero od ukazu z 23 III/4 IV 1871 r. Natomiast część druga tomu pierwszego Zводу Praw, zawierająca organizację władz centralnych państwa rosyjskiego, stała się obowiązująca w Królestwie Polskim dopiero w latach 1866–1876, równocześnie ze stopniową likwidacją autonomicznych organów centralnych Królestwa w okresie popowstaniowym i podporządkowaniem jego władz miejscowych centralnym organom administracyjnym w Petersburgu¹⁹.

Tom drugi Zводу Praw obejmował w całości zbiór przepisów dotyczących organizacji administracji terytorialnej Cesarstwa Rosyjskiego (Swod Gubernskich Uczrieźdienij)²⁰. Jego podstawowy trzon stanowiła ogólna organizacja gubernialna (Obszczeje uczrieźdienije gubernskoje) i zawarte w niej organizacje szczegółowe: zarządu gubernialnego i powiatowego, organów policji (stołecznej w Petersburgu i Moskwie oraz powiatowej i miejskiej), izb skarbowych, zarządów dóbr i lasów państwowych, izb kontroli oraz szlacheckich i miejskich instytucji opiekuńczych²¹. Jej uzupełnieniem w redakcji z 1892 r. były postanowienia o gubernialnych i powiatowych oraz miejskich organach samorządowych (Położenije o gubernskich i ujezdnych ziemskich uczrieźdienijach oraz Gorodowoje położenije)²².

W dalszych częściach tego tomu znalazły się statuty organizacyjne organów administracji cywilnej tych terytoriów Imperium, które zarządzane były na zasadach szczególnych oraz Kozaków i ludów koczowniczych (innorodców). Należały do nich gubernie: kaukaskie, zakaspijskie, turkiestańskie i syberyjskie, oraz okręgi: akmolinski, semipałatyński, semirieczeński, uralski i turgujski. Do tej części tomu II w wydaniu z 1892 r., inkorporowano po raz pierwszy przepisy regulujące organizację: zarządu gubernialnego i powiatowego w Królestwie Polskim z 19/31 XII 1866 r. (art. 1–125), straży ziemskiej z tej samej daty (art. 128–151), warszawskiej policji miejskiej z 17/29 III 1874 r. (art. 152–158), izb

¹⁸ Wynikało to wprost z treści art. 2–4 Statutu Organicznego, nakazujących stosowanie w Królestwie Polskim reguł następstwa tronu, koronacji i regencji przyjętych dla carów rosyjskich w Cesarstwie, Statut Organiczny z 1832 r., DPKP, t. 14, s. 177–179, art. 2–4.

¹⁹ G. Smyk, *op. cit.*, s. 191–212.

²⁰ Swod Gubernskich Uczrieźdienij, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1892, t. 2, s. 1–601.

²¹ Obszczeje Gubernskoje Uczrieźdienije, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1892, t. II, s. 1–391, art. 1–1232.

²² Położenije o Gubernskich i Ujezdnych Ziemskich Uczrieźdienijach, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1892, t. II, s. 1–59, art. 1–138; Gorodowoje Położenije, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1892, t. II, s. 1–45, art. 1–154.

skarbowych z 26 III/7 IV 1869 r. (art. 159–177), zarządów dóbr i lasów państwowych z 27 X/8 XI 1884 r. (art. 178–190), izb kontroli z 28 XII 1866 r./9 I 1867 r. (art. 191–193) oraz ustroju gmin wiejskich w Królestwie Polskim z 19 II/2 III 1864 r. (art. 194–313), opublikowane już wcześniej w Dzienniku Praw, nadając im łączną nazwę – Organizacja Zarządu Guberni Królestwa Polskiego (Uczrieźdienie Uprawlenija Gubernij Carstwa Polskago)²³.

Włączenie przepisów dotyczących organizacji zarządu cywilnego w guberniach Królestwa Polskiego do Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego stawiało pytanie o ich relacje do regulacji ogólnorosyjskich w tym przedmiocie, oraz kiedy i w jakim zakresie te ostatnie miały zastosowanie w Królestwie Polskim. Odpowiedź na nie można znaleźć w pierwszych artykułach rosyjskiej ogólnej organizacji gubernialnej, która w art. 2 dokonywała podziału guberni Cesarstwa na: zarządzane na zasadach ogólnych i zarządzane na zasadach szczególnych, zaliczając do tych ostatnich gubernie Królestwa Polskiego oraz do art. 6, który jednoznacznie orzekał, że: „Ogólna organizacja guberni nie rozciąga swej mocy wiążącej na gubernie zarządzane na zasadach szczególnych poza przypadkami, gdy w ich organizacjach, statutach i prawach zawarte są wyjątki i ograniczenia na rzecz niniejszej organizacji”²⁴. W konsekwencji, przepisy ogólnorosyjskiej organizacji gubernialnej miały w Królestwie Polskim moc ewentualną i uzupełniającą. Organy zarządu cywilnego Królestwa zobowiązane były stosować je jedynie w przypadkach, gdy w ich organizacjach występowały luki lub odesłania do przepisów ogólnorosyjskich²⁵.

W tomie III Zводу Praw skodyfikowano przepisy regulujące status prawny urzędników służby cywilnej w Cesarstwie Rosyjskim (Swod Ustawow o Służbie Graždanskoj)²⁶. Składały się na nie cztery akty rangi ustawowej: statut o służbie cywilnej z nominacji rządu (Ustaw o służbie graždanskoj po opriedielieniju ot prawitielstwa), statut o emeryturach i wsparciach jednorazowych (Ustaw

²³ Uczrieźdienie Uprawlenija Gubernij Carstwa Polskago, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1892, t. II, s. 1–83, art. 1–313.

²⁴ Obszczje gubernskoje uczrieźdienie, izdanije 1892..., s. 1–2, art. 2 i 4

²⁵ Odesłania takie zawierały: art. 8 przepisów dodatkowych do ustawy o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego z 29 II/12 III 1868 r., DPKP, t. 68, s. 35; art. 23 ustawy o izbach skarbowych w guberniach Królestwa Polskiego z 26 III/7 IV 1869 r., DPKP, t. 69, s. 215, oraz art. 1 ukazu o izbach kontroli w Królestwie Polskim z 28 XII 1866 r./9 I 1867 r., DPKP, t. 66, s. 265. Natomiast odesłań takich nie przewidywały przepisy ukazu z 19 II/2 III 1864 r. o urządzeniu gmin wiejskich w guberniach Królestwa Polskiego, DPKP, t. 62, s. 37–93, zatem władze gminne w Królestwie nie musiały się do nich stosować.

²⁶ Swod Ustawow o Służbie Graždanskoj, izdanije 1876, Swod Zakonow Rossijskoj Impierii, izdanije 1876 goda (dalej Swod Zakonow, izdanije 1876), t. III, s. 1–233; Swod Ustawow o służbie Graždanskoj, izdanije 1896, Swod Zakonow Rossijskoj Impierii, izdanije 1896 goda (dalej Swod zakonow, izdanije 1896), t. III, s. 1–324.

o piensjach i jedynowremiennych posobjach), przepisy o szczególnych przywilejach służby cywilnej (Położenije ob osobych prieimuszczestwach graždanskoj służby) oraz statuty kas emerytalnych urzędników zarządu cywilnego (Ustawy emieritalnych kass graždanskago wiadomstwa)²⁷.

Formalnie, statut o służbie cywilnej w Cesarstwie nigdy nie został oficjalnie wprowadzony w Królestwie Polskim, gdzie nadal obowiązywały przepisy ustawy o służbie cywilnej w Królestwie Polskim z 10/22 III. 1859 r.²⁸ Potwierdzała to przedmowa do wydania III tomu Zводу Praw w redakcji z 1896 r., w której Kancelaria Państwa zamieściła wzmiankę, że w tomie tym nie zostały zawarte szczególne przepisy o służbie cywilnej w guberniach Królestwa Polskiego²⁹. Tym niemniej, władze carskie nosiły się z zamiarem wprowadzenia w Królestwie wyłącznie regulacji ogólnorosyjskich. Ukazem z 30 I/11 II 1879 r., wydanym na podstawie uchwały Komitetu do Spraw Królestwa Polskiego z 27 XII 1878 r./8 I 1879 r., Senat Rządzący polecił ministrowi sprawiedliwości przygotowanie przepisów uchylających moc obowiązującą ustawy z 1859 r. i zastąpienie jej ustawodawstwem ogólnorosyjskim³⁰. Zapowiedziane w powyższym ukazie propozycje ministra sprawiedliwości nigdy nie zostały zrealizowane, a statut o służbie cywilnej w Cesarstwie nie zyskał mocy obowiązującej w Królestwie Polskim. Wyjątki od tej zasady przewidywały jedynie, obowiązujące już wcześniej w Królestwie, postanowienia: ustawy o akcyzie z 7/19 VI 1866 r., ustawy o kasach z 19/31 XII 1866 r. i ustawy o izbach skarbowych z 26 III/7 IV

²⁷ Ustaw o służbie graždanskoj po opriedielieniju ot prawitielstawa, izdanije 1876, Swod Zakonow, izdanije 1876, t. III, s. 1–233, art. 1–812; Ustaw o służbie graždanskoj po opriedielieniju ot prawitielstawa, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 1–233, art. 1–812; Ustaw o piensjach i jedynowremiennych posobjach, izdanije 1876, Swod Zakonow, izdanije 1876, t. III, s. 180–328, art. 1–733; Ustaw o piensjach i jedynowremiennych posobjach, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 180–328, art. 1–733; Położenije ob osobych prieimuszczestwach graždanskoj służby, izdanije 1876, Swod Zakonow, izdanije 1876, t. III, s. 330–343, art. 1–57; Położenije ob osobych prieimuszczestwach graždanskoj służby, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 330–343, art. 1–57; Ustawy emieritalnych kass graždanskago wiadomstwa, izdanije 1876, Swod Zakonow, izdanije 1876, t. III, s. 344–403; Ustawy emieritalnych kass graždanskago wiadomstwa, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 344–403.

²⁸ Ustawa o służbie cywilnej w Królestwie Polskim z 10/22 III 1859 r., DPKP, t. 53, s. 67–217, art. 1–211.

²⁹ Swod Ustawow o Służbie Graždanskoj, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 1.

³⁰ Ukaz Senatu Rządzącego z 30 I/11 II 1879 r. o uchyleniu w guberniach Królestwa Polskiego mocy obowiązującej Najwyżej zatwierdzonej dnia 10/22 III 1859 r. ustawy o służbie cywilnej, Zbiór Praw. Postanowienia i Rozporządzenia Rządu (dalej ZPKP), t. 15, s. 61–62. Odnośnie przemianowania i zasad awansowania w rangach urzędników cywilnych w Królestwie Polskim, w ukazie tym polecono kierować się wytycznymi zawartymi w postanowieniu Komitetu Ministrów z 28 XI/10 XII 1869 r. o mianowaniu i awansowaniu urzędników służby cywilnej w rangach cywilnych, PSZRI 1869, nr 47724, s. 334–335.

1869 r., które poleciły stosować wobec urzędników tych służb przepisy statutu o służbie cywilnej w Cesarstwie³¹.

Natomiast pozostałe trzy statuty zawarte w III tomie Zводу Praw miały w Królestwie Polskim zastosowanie ewentualne. I tak przepisy statutu o emeryturach i wsparciach jednorazowych obowiązywały w Królestwie Polskim wyłącznie urzędników pochodzenia rosyjskiego, którzy zgodnie z postanowieniami ukazu z 30 VII/11 VIII 1867 r. nie oświadczyli gotowości należenia do kasy emerytalnej Królestwa³². Treść tego ukazu została włączona do przepisów o szczególnych przywilejach służby cywilnej w guberniach odległych i Królestwie Polskim w redakcji z 1896 r. jako jej art. 43–57³³. Wobec pozostałych urzędników stosowano nadal przepisy ustawy emerytalnej w Królestwie Polskim z 4/16 III 1835 r.³⁴

Tom IV Zводу Praw obejmował zbiór przepisów o obowiązkach wojskowych i ziemskich poddanych cesarza rosyjskiego (Swod Ustawow o Powinnostjach)³⁵. Zawarto w nim dwa statuty: o powinności wojskowej (Ustaw o wojskowej powinności) oraz o powinnościach ziemskich (Ustaw o ziemskich powinnościach)³⁶. Pierwszy z nich został wprowadzony w całości w Królestwie Polskim na mocy manifestu Aleksandra II i zdania Rady Państwa z 1/13 I 1874 r.³⁷ Drugi nie zawierał żadnego przepisu nakazującego jego stosowanie na terenie Królestwa Polskiego. Tym niemniej, w art. 660–668 włączono do niego odrębne przepisy obowiązujące w tym przedmiocie w Królestwie, takie jak: ukaz z 2/14 V 1886 r. o porządku udzielania kwater dla wojska oraz czasowe przepisy z 14/26 V 1893 r. o kompletowaniu koni dla armii³⁸. W pozostałych

³¹ Ustawa o akcyzie od trunków z 7/19 VI 1866 r., DPKP, t. 65, s. 17, art. 19; Ustawa czasowa o kasach w guberniach Królestwa Polskiego z 19/31 XII 1866 r., DPKP, t. 66, s. 225, art. 13; Ustawa o izbach skarbowych w guberniach Królestwa Polskiego z 26 III/7 IV 1869 r., DPKP, t. 69, s. 203, art. 23.

³² Ukaz z 30 VII/11 VIII 1867 r. przepisy o prerogatywach urzędników rosyjskiego pochodzenia, służących w guberniach Królestwa Polskiego, DPKP, t. 67, s. 289–299, art. 10.

³³ Położenije ob osobych prieimuszczestwach graždanskoj służby, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanije 1896, t. III, s. 17–23, art. 43–57.

³⁴ Ukaz z 4/16 III 1837 r. przepisy o pensjach emerytalnych dla urzędników cywilnych w królestwie Polskim, DPKP, t. 16, s. 324–424, art. 1–46.

³⁵ Swod Ustawow o Powinnostjach, izdanije 1912, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. IV, s. 1–354.

³⁶ Ustaw o wojskowej powinności, izdanije 1897, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. IV, s. 1–126, art. 1–504; Ustaw o ziemskich powinnościach, izdanije 1899, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. IV, s. 129–354, art. 1–833.

³⁷ Manifest Aleksandra II z 1/13 I 1874 r. o wprowadzeniu statutu o powinności wojskowej, PSZRI 1874, nr 52982, s. 1–2; zdanie Rady Państwa z 1/13 I 1874 r. statut o powinności wojskowej, PSZRI 1874, nr 52983, s. 2, art. 2.

³⁸ Zdanie Rady Państwa z 2/14 V 1886 r. o porządku udzielania kwater dla wojska w Królestwie Polskim, PSZRI 1886, nr 3661, s. 167–168; zdanie Rady Państwa z 14/26 V 1893 r. przepisy cza-

kwestiach zastosowanie nadal miały akty prawne zawarte w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego³⁹.

W kolejnym, V tomie Zводу Praw zebrano przepisy o podatkach zwyczajnych, opłatach oraz poborach akcyzowych.

Statut o podatkach zwyczajnych (Ustaw o priamych nałogach) w wydaniu z 1903 r. został tak skodyfikowany, że objął także i niektóre przepisy obowiązujące w tej dziedzinie tylko w Królestwie Polskim⁴⁰. W rozdziale IV zamieszczono postanowienia: o podatku gruntowym dworskim z 8/20 XII 1866 r., o podatku podymnym i gruntowym w osadach z 1/13 VI 1872 r. oraz o podatku podymnym z domów dworskich, przemysłowych i handlowych z 8/20 II 1883 r.⁴¹ Ponadto, art. 174–179 tego statutu zawierały przepisy o podatku podymnym i kontyngencie liwerunkowym w miastach Królestwa Polskiego, który na mocy zdania Rady Państwa z 3/16 VI 1902 r. został zastąpiony z dniem 1/14 I 1904 r. przez podatek od nieruchomości miejskich w Królestwie Polskim⁴². Natomiast art. 180, mówiący o podatku łańowym w Królestwie Polskim, zawierał jedynie odesłanie do przepisów z 24 III 1809 r. i z 23 XII 1811 r., opublikowanych w Dzienniku Praw Księstwa Warszawskiego⁴³. W dziale II tego statutu zawarto regulacje dotyczące poboru podatku od handlu i przemysłu w Królestwie Polskim (art. 213–446), które zostały zastąpione przepisami o podatku państwowym od przemysłu w Królestwie Polskim z 8/20 VI 1898 r.⁴⁴ Dział III obejmował zaś przepisy o podatku od kapitałów i akcji z 20 V/1 VI 1885 r., oraz przepisy o podatku od rachunków bieżących z 21 XII 1887 r./2 I 1888 r., które od chwili ogłoszenia obowiązywały także w Królestwie Polskim⁴⁵.

---

sowe o kompletowaniu koni dla armii w guberniach Królestwa Polskiego, PSZRI 1893, nr 9621, s. 291–297.

³⁹ Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego (dalej ZPA) Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, Cz. IV. Powinności i posługi gminne, t. 1, Warszawa 1867.

⁴⁰ Ustaw o priamych nałogach, wydanie 1903, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. V, s. 1–150, art. 1–789.

⁴¹ Ukaz z 8/20 XII 1866 r. o podatku gruntowym dworskim w Królestwie Polskim, DPKP, t. 66, s. 99–111, art. 1–22.; ukaz z 1/13 VI 1872 r. przepisy o podatku podymnym i gruntowym w osadach guberni Królestwa Polskiego, PSZRI 1872, nr 509219, s. 765–768; ukaz z 8/20 II 1883 r. o podatku podymnym z domów dworskich, przemysłowych i handlowych, PSZRI 1883, nr 1371, s. 37–39.

⁴² Zdanie Rady Państwa z 3/16 VI 1902 r. przepisy o podatku od nieruchomości miejskich w Kraju Przywiślańskim, PSZRI 1902, nr 21568, s. 496–497.

⁴³ Dekret z 24 III 1809 r. prawo o poborach, Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego (dalej DPKW), t. 1, s. 241; ustawa sejmowa z 23 XII 1811 r. o poborach, DPKW, t. 4, s. 80.

⁴⁴ Zdanie Rady Państwa z 8/20 VI 1898 r. przepisy o podatku państwowym od przemysłu w guberniach Królestwa Polskiego, PSZRI 1898, nr 15601, s. 489–515.

⁴⁵ Zdanie Rady Państwa z 20 V/1 VI 1885 r. przepisy o podatku od kapitałów pieniężnych i akcji, PSZRI 1885, nr 2961, s. 225–226; zdanie Rady Państwa z 21 XII 1887 r./2 I 1888 r. przepisy o podatku od rachunków bieżących, PSZRI 1887, nr 4896, s. 501–504.

Zbiór statutów o opłatach (Swod Ustawow o Poszlinach) w wydaniu z 1893 r. zawierał przepisy o opłatach stemplowych oraz przepisy o opłatach skarbowych z tytułu: potrąceń z płacy urzędników cywilnych, podatku od zwiększonej płacy urzędników, wydawania wyciągów archiwalnych, prowadzenia ksiąg maklerskich i notarialnych, ubezpieczeń od ognia i komunikacyjnych⁴⁶. Przepisy zostały wprowadzone w Królestwie Polskim dopiero na mocy ukazu z 10/23 VI 1900 r. (dodatki do art. 212 i 331), uchylając wcześniejsze regulacje zawarte w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁴⁷.

Podobnie, w zbiorze statutów o poborach akcyzowych (Swod Ustawow ob Akciznych Sborach), w wydaniu z 1901 r., w dodatkach do art. 13–31, znalazły się odniesienia do regulacji obowiązujących w tym przedmiocie w guberniach Królestwa Polskiego, to jest do ukazu z 6/18 VI 1894 r. o państwowym monopolu spirytusowym, który zastąpił obowiązującą dotąd ustawę o akcyzie z 7/19 VI 1866 r.⁴⁸

W tomie VI Zводу Praw zamieszczono przepisy celne (Ustaw tamożiennyj) oraz taryfy celne (Tamożiennyje tarify)⁴⁹. Wobec zniesienia granicy celnej i wprowadzenia w 1850 r. jednej taryfy celnej dla Królestwa i Cesarstwa, przepisy te częściowo obowiązywały w Królestwie Polskim już od początku 1851 r. Pełną moc zyskały jednak dopiero na podstawie postanowienia Komitetu Urządzącego z 7/19 VI 1868 r.⁵⁰

Tom VII Zводу Praw zawierał przepisy monetarne i górnicze. Statut monetarny (Ustaw monietnyj) obejmował w 61 artykułach przepisy o rosyjskim systemie monetarnym i mennicy państwowej w Sankt Petersburgu⁵¹. Stały się one obowiązujące w Królestwie Polskim już w pierwszej połowie XIX w., na podstawie ukazu z 3/15 IX 1841 r. znoszącego odrębność walutową i menniczą Królestwa⁵².

⁴⁶ Swod Ustawow o Poszlinach, wydanie 1893, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. V, s. 153–241, art. 1–403.

⁴⁷ Ukaz z 10/23 VI 1900 r. o opłatach stemplowych i innych opłatach skarbowych, PSZRI 1900, nr 14494, s. 564–576, art. 1–75; ZPA. Wydział Skarbu, t. 7 i 8, Warszawa 1867.

⁴⁸ Swod Ustawow ob Akciznych Sborach, wydanie 1901, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. V, s. 244–246, dodatki do art. 13–31; ukaz z 6/18 VI 1894 r. o ustanowieniu monopolu państwa na sprzedaż wyrobów spirytusowych, PSZRI 1894, nr 10766, s. 404–410, art. 1–50.

⁴⁹ Ustaw tamożiennyj, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. VI, s. 1–138, art. 1–1273; Tamożiennyje tarify, wydanie 1902, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. VI, s. 189–278.

⁵⁰ Ukaz z 13/25 XI 1850 r. o zniesieniu od 1851 r. granicy celnej pomiędzy Królestwem i Cesarstwem i wprowadzeniu wspólnej taryfy celnej, DPKP, t. 44, s. 349–365; postanowienie Komitetu Urządzącego w Królestwie Polskim (dalej post. K.U.) z 7/19 VI 1868 r. o wprowadzeniu do Królestwa Polskiego ustawy celnej Cesarstwa, DPKP, t. 68, s. 315.

⁵¹ Ustaw monietnyj, wydanie 1899, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. VII, s. 1–4, art. 1–61.

⁵² Ukaz z 3/15 IX 1841 r. o wprowadzeniu w Królestwie Polskim systemu monetarnego i menniczego przyjętego w Cesarstwie, DPKP, t. 27, s. 5–19.

Natomiast zbiór przepisów górniczych (Swod Uczrieźdienij i Ustawow Gornych) w wydaniu z 1893 r. został skodyfikowany w taki sposób, że albo inkorporował niektóre przepisy ustanowione tylko dla Królestwa Polskiego, jak np. ukaz z 28 IV/10 V 1892 r. o prywatnym przemyśle górniczym w Królestwie Polskim (art. 334–411), lub odsyłał do odrębnych regulacji obowiązujących wyłącznie w Królestwie – jak np. przepisy o skarbowym przemyśle górniczym z 1816 i 1817 r. (art. 819)⁵³.

Tom VIII Zводу Praw, w części I obejmował statuty: leśny, o dochodach z wydzierżawionych majątków skarbowych oraz statut o zarządzie majątkami skarbowymi w guberniach zachodnich i nadbałtyckich, zaś w części II – zbiór przepisów rachunkowych⁵⁴.

Statut leśny (Ustaw lesnoj) w wydaniu z 1893 r. składał się z sześciu ksiąg, z których jedynie księgi 5 i 6, zawierające przepisy o ochronie lasów państwowych i karach za ich naruszenie, zostały wprowadzone w guberniach Królestwa Polskiego na podstawie zdania Rady Państwa z 8/20 VI 1898 r.⁵⁵ W pozostałym zakresie moc obowiązującą zachowały dotychczasowe przepisy dotyczące odrębnej administracji dóbr państwowych w Królestwie Polskim z 28 XII 1884 r./10 I 1885 r. oraz gospodarki leśnej, zebrane w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁵⁶.

Statut o zarządzie dobrami skarbowymi w guberniach zachodnich i nadbałtyckich (Ustaw ob uprawlenij kaziennymi imieninami w zapadnych i pribaltijskich guberniach) w redakcji z 1893 r., z natury rzeczy, nie miał zastosowania w guberniach Królestwa Polskiego. Natomiast statut o dochodach z wydzierżawionych majątków skarbowych (Ustaw o kaziennych obocznych sborach) w wydaniu z 1893 r. nie zawierał żadnego postanowienia nakazującego jego

⁵³ Swod Uczrieźdienij i Ustawow Gornych, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. VII, s. 5–146, art. 1–1285; ukaz z 28 IV/10 V 1892 r. przepisy o prywatnym przemyśle górniczym w guberniach Królestwa Polskiego, PSZRI 1892, nr 8545, s. 288–298; postanowienie Namiestnika (dalej post. Namiestnika) z 20 II 1816 r. o przemyśle skarbowym górniczym, DPKP, t. 1, s. 169–176; post. Namiestnika z 6 V 1817 r. o wydobywaniu minerałów i kruszców, DPKP, t. 3, s. 188.

⁵⁴ Ustaw lesnoj, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. VIII, cz. I, s. 1–117, art. 1–815; Ustaw o kaziennych obocznych statjach, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. VIII, cz. I, s. 122–145, art. 1–200; Ustaw ob uprawlenij kaziennymi imieninami w zapadnych i pribaltijskich guberniach, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. VIII, cz. I, s. 148–177, art. 1–103; Swod Ustawow Sczietnych, izdanije 1857, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. VIII, cz. II, s. 1–198, art. 1–394.

⁵⁵ Zdanie Rady Państwa z 8/20 VI 1898 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej przepisów o ochronie lasów państwowych na gubernie Królestwa Polskiego, PSZRI 1898, nr 15608, s. 520–522.

⁵⁶ Zdanie Rady Państwa z 28 XII 1884/9 I 1885 r. o urządzeniu administracji działem finansowym i dobrami państwa w guberniach Królestwa Polskiego, ZPKP, t. 27, s. 71–77; ZPA. Wydział Skarbu, t. 11–14, Warszawa 1867–1868.

stosowanie – nawet w wybranym zakresie – w Królestwie Polskim. Oznaczało to, że zachowały swą moc obowiązującą odpowiednie przepisy zebrane w tomach 19 i 20 Zbioru Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁵⁷.

Przepisy rachunkowe (Swod Ustawow Szcietnych) w redakcji z 1857 r. zawierały: ogólny statut rachunkowy (Obszczij ustaw szcietnyj) oraz odrębne statuty rachunkowe dla poszczególnych pionów administracji specjalnej państwa (np. finansów, dóbr państwowych, oświaty itp.). Ich obowiązywanie w Królestwie Polskim wynikało z postanowień zawartych w statutach organizacyjnych poszczególnych organów zarządu cywilnego. W organizacji zarządu guberni Królestwa Polskiego, w wydaniu z 1892 r., w art. 8 postanowiono, że „zarządy gubernialne i powiatowe w kwestiach procedury wewnętrznej winny kierować się postanowieniami ogólnej organizacji guberni”, a te nakazywały stosować przepisy ogólnego statutu rachunkowego w Cesarstwie⁵⁸. Podobne postanowienia zawierały: art. 31 ustawy o izbach skarbowych z 1869 r. i art. 7 ukazu o izbach kontroli z 1867 r.⁵⁹ Zauważyć jednak należy, że moc obowiązująca statutów rachunkowych, ogólnego i specjalnych, została wyłączona w Królestwie Polskim w stosunku do zarządów gminnego i miejskiego. Odnośnie prowadzenia rachunkowości w zarządach gminnych, osobne zasady przewidziane zostały postanowieniem Komitetu Urządzającego z 1/13 III 1868 r., które określiło wzory ksiąg dochodowo-rozchodowych dla zarządów gminnych oraz zatwierdziło procedurę ich kontroli, opracowaną przez dyrektora głównego prezydującego w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych⁶⁰. Natomiast zasady prowadzenia rachunkowości w administracji miejskiej, w tym i dla magistratu miasta Warszawy, określały nadal obowiązujące odrębne przepisy, zawarte w tomach 15–17 Zbioru Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁶¹.

W tomie IX Zводу Praw skodyfikowano prawa o stanach (Swod Zakonow o Sostojanijach), odnoszące się do statusu prawnego szlachty, duchowieństwa, obywateli miejskich i mieszkańców wsi w Cesarstwie⁶². Postanowienia tego prawa nie miały zastosowania wobec mieszkańców Królestwa, gdyż zgodnie

⁵⁷ ZPA. Wydział Skarbu, t. 19 i 20, Warszawa 1868.

⁵⁸ Uczriedzienije uprawlenija gubernij Carstwa Polskago, izdanije 1892..., s. 2, art. 8.

⁵⁹ Ustawa o izbach skarbowych w guberniach Królestwa Polskiego z 26 III/7 IV 1869 r., DPKP, t. 69, s. 215, art. 31; ukaz o izbach kontroli w Królestwie Polskim z 28 XII 1866 r./9 I 1867 r., DPKP, t. 66, s. 267, art. 7.

⁶⁰ Post. K.U. z 1/13 III 1868 przepisy o rachunkowości w zarządach gminnych w guberniach Królestwa Polskiego, Postanowienia Komitetu Urządzającego (dalej PKU), t. 12, s. 386.

⁶¹ ZPA. Wydział Skarbu, t. 15 – 17, Warszawa 1868.

⁶² Swod Zakonow o Sostojanijach, izdanije 1899, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. IX, s. 1–169, art. 1–988.

z treścią jego art. 14 w redakcji z 1899 r.: „przepisy o szlachcie, obywatelach miejskich i o mieszkańcach wsi, co do guberni Królestwa Polskiego znajdują się w innych prawach”⁶³. Pomimo, że nie odesłano do konkretnych aktów prawnych oczywiste było, że, chodzi o prawo o szlachectwie w Królestwie Polskim z 1836 r. oraz o ukazy uwłaszczeniowe z 1864 r., odnośnie zaś aktów stanu cywilnego – o przepisy Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r.⁶⁴ Jedynie postanowienia tego tomu, odnoszące się do Królestwa Polskiego, stanowiły – zawarte w dodatkach do niego – przepisy o porządku przesiedlania się mieszkańców Królestwa do Cesarstwa i z Cesarstwa do Królestwa z 1868, oraz czasowe przepisy o nabywaniu przez cudzoziemców majątków ziemskich na własność w Królestwie Polskim z 1887 r.⁶⁵

Tom X Zводу Praw, w części I zawierał: Zbiór Praw Cywilnych (Swod Zakonow Graždanskich) oraz przepisy o dostawach i przedsiębiorstwach skarbowych (Położenie o kaziennych podrijadach i podstawkach), zaś w części II: prawo o rozgraniczeniach (Swod Zakonow Mieżewych)⁶⁶. Postanowienia praw zawartych w tym tomie nigdy nie zostały wprowadzone w Królestwie Polskim, gdzie źródłem prawa cywilnego pozostawały nadal: księgi II i III Kodeksu Napoleona z 1804 r., ustawy hipoteczne z 1818 i 1825 r., I księga Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r. oraz przepisy ukazu o małżeństwie z 1836 r.⁶⁷

Tom 11 w części 1 obejmował: statuty wyznań obcych (Ustawy duchownych dzieł innostronnych ispowiedanij) oraz zbiór statutów instytucji naukowych i zakładów szkolnych Ministerstwa Oświaty (Swod Ustawow Uczienych

⁶³ Swod Zakonow o Sostojanijach, izdanije 1899..., s. 1., art. 14.

⁶⁴ Ukaz z 25 VI/7 VII 1836 r., Prawo o szlachectwie w Królestwie Polskim, DPKP, t. 19, s. 187–289, art. 1–100; ukaz z 19 II/2 III 1864 r. o urzędzeniu włościan w Królestwie Polskim, DPKP, t. 62, s. 5–175; ustawa z 1 VI 1825 r. Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego (dalej Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego z 1 VI 1825 r.), DPKP, t. 10, s. 3–290, art. 1–521.

⁶⁵ Ukaz z 8/20 VII 1868 r. o porządku wzajemnego przesiedlania się mieszkańców Królestwa i Cesarstwa, DPKP, t. 68, s. 420; ukaz z 14/26 III 1887 o ustanowieniu szczególnych zasad nabywania przez cudzoziemców majątków ziemskich na własność, PSZRI 1887, nr 4286, s. 101, dodatek do art. 1.

⁶⁶ Swod Zakonow Graždanskich, izdanije 1900, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. 10, cz. 1, s. 1–207, art. 1–2334; Położenie o kaziennych podrijadach i podstawkach, izdanije 1900, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. 10, cz. 1, s. 209–245, art. 1–242; Swod Zakonow Mieżewych, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. 10, cz. 2, s. 246–364, art. 1–994.

⁶⁷ Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego z 1 VI 1825 r., Tytuł wstępny, o skutkach i stosowaniu praw w powszechności, art. 1–16, Księga I. O osobach, art. 1–521; Prawo o małżeństwie z 16/28 III 1836 r., art. 1–249; Kodeks Napoleona z 21 III 1804 r., Księga II. O majątkach i różnych rodzajach własności, art. 516–710, Księga II. O różnych sposobach nabywania własności, art. 711–2281; Prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i hipotekach z 14/26 IV 1818 r., art. 1–163; Prawo o przywilejach i hipotekach z 1/12 VI 1825 r., art. 1–24 [w:] S. Zawadzki, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1860, s. 21–1037; t. 2, Warszawa 1861, s. 4–159.

i Uczeńnych Zawiedienij Wiedomstwa Ministerstwa Narodnego Proswieszczenia)⁶⁸.

Statuty obcych wyznań w redakcji z 1896 r. zostały skodyfikowane w taki sposób, że w poszczególnych rozdziałach wprowadzono do nich odrębne przepisy obowiązujące w tej materii wyłącznie w Królestwie Polskim. W rozdziale II księgi I, w art. 133–237, zamieszczono przepisy ukazów z lat 1864–1865, regulujących status Kościoła rzymsko-katolickiego w guberniach Królestwa Polskiego⁶⁹. W księdze II, odnoszącej się do stanowiska prawnego Kościołów protestanckich, w art. 899–983 i 1027–1035 zawarto postanowienia ustawy Kościołów ewangelicko-augsburskiego i ewangelicko-reformowanego w Królestwie Polskim z 1849 r.⁷⁰ W księdze V, regulującej status prawny ludności wyznania mojżeszowego, w uwadze do art. 1299 zawarto odesłanie do osobnych przepisów obowiązujących wyznawców tej religii w Królestwie Polskim⁷¹. Natomiast w sprawie stanowiska prawnego mahometan, określająca stanowisko prawne tego wyznania w Cesarstwie księga VI nie zawierała żadnej wzmianki odnośnie ich praw w Królestwie Polskim. Oznaczało to, że wobec wyznawców tej religii w Królestwie obowiązujące pozostawały nadal przepisy art. 189–191 ukazu prawo o małżeństwie z 1836 r.⁷²

Podobnie w statutach instytucji naukowych i szkolnych podległych Ministerstwu Oświaty Cesarstwa w wydaniu z 1893 r., w poszczególnych działach przedmiotowych, inkorporowane zostały odpowiednie przepisy obowiązujące w Królestwie Polskim. W rozdziale I, odnoszącym się do struktury organów administracji oświatowej, w art. 26–33 zawarto przepisy z 15/27 V 1867 r. o Warszawskim Okręgu Naukowym⁷³. W pozostałych dwóch rozdziałach zamieszczono statuty instytucji oświatowych poszczególnych szczebli. I tak wśród

⁶⁸ Ustawy duchownych dzieł innostronnych ispowiedanij, izdanije 1896, Swod Zakonow, izdanij 1912, t. XI, cz. I, s. 1–156, art. 1–1702; Swod ustawow ucziennyh i ucziennyh zawiedienij wiedomstwa ministerstwa narodnego proswieszczenia, izdanije 1893, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. 11, cz. I, s. 1–449, art. 1–3883.

⁶⁹ Ukaz z 27 X/8 XI 1864 r. o organizacji duchowieństwa zakonnego rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim, DPKP, t. 62, s. 407; ukaz z 14/26 XII 1865 r. o stosunkach duchowieństwa rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim, DPKP, t. 63, s. 369.

⁷⁰ Ustawa dla Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Królestwie Polskim z 12/24 X 1849, DPKP, t. 42, s. 11–237, art. 1–212; ukaz z 8/20 II 1849 r. przepisy o zarządzie spraw Kościoła ewangelicko-reformowanego w Królestwie Polskim, DPKP, t. 42, s. 239–247, art. 1–9.

⁷¹ Były to: postanowienie królewskie z 20 XII 1821 r. o zniesieniu kahałów i ustanowieniu dozórów bożniczych, DPKP, t. 7, s. 275–278, oraz postanowienie Rady Administracyjnej z 7 IX 1830 r. o dozorach bożniczych, DPKP, t. 13, s. 147.

⁷² Ukaz z 16/28 III 1836 r. prawo o małżeństwie, DPKP, t. 18, s. 254–262, art. 189–191.

⁷³ Ukaz z 15/27 V 1867 r. o powołaniu Warszawskiego Okręgu Naukowego, DPKP, t. 67, s. 63–79, art. 1–26.

przepisów regulujących organizację szkół wyższych, znalazły się statuty: Cesaarskiego Uniwersytetu Warszawskiego z 8/20 VI 1869 r. (art. 651–779), Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa w Nowej Aleksandrii (Puławach) z 8/20 VI 1869 r. (art. 1297–1343) oraz Instytutu Weterynaryjnego w Warszawie z 1889 r. (art. 1409–1462)⁷⁴.

Odnosnie szkół średnich i elementarnych, w rozdziale III zamieszczone zostały przepisy: o gimnazjach i szkołach realnych Warszawskiego Okręgu Naukowego (art. 1671–1686 i art. 1804–1812), seminariach nauczycielskich (art. 2546–2600), gimnazjach żeńskich (art. 2985–3039), szkołach miejskich i początkowych w Królestwie Polskim (art. 3192–3245 i art. 3642–3711), będące w większej części powtórzeniem tzw. „ukazów jugenheimskich” z 30 VIII/11 IX 1864 r., upodabniających strukturę instytucji szkolnych w Królestwie do systemu przyjętego w Cesarstwie⁷⁵. Przepisy te uzupełniały postanowienia ukazu z 1/13 III 1893 r. o prywatnych zakładach naukowych dla Żydów⁷⁶.

Tom XI w części II zawierał przepisy regulujące prawo: kredytowe, wekslowe, handlowe, konsularne, przemysłowe i probiercze⁷⁷.

Statut kredytowy (Ustaw kredytny), w wydaniu z 1893 r. został zredagowany w taki sposób, że w poszczególnych rozdziałach objął odpowiednie przepisy obowiązujące w Królestwie Polskim, takie jak: ukaz z 13/25 VII 1843 r. o kasach oszczędnościowych w Królestwie Polskim, statut Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego z 1888 r. oraz przepisy o czynnościach Banku Włościańskiego w guberniach Królestwa Polskiego z 11/23 IV 1888 r.⁷⁸ Z pozostałych posta-

⁷⁴ Statut Cesaarskiego Uniwersytetu Warszawskiego z 8 /20 VI 1869 r., PSZRI 1869, nr 47205, s. 607–619, art. 1–138; Statut Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa w Nowej Aleksandrii (Puławach) z 8/20 VI 1869 r., PSZRI 1869, nr 47206, s. 619–626, art. 1–87; Statut Instytutu Weterynaryjnego w Warszawie z 23 IV/ 4 V 1889 r. PSZRI 1889, nr 6042, s. 232–237, art. 1–55.

⁷⁵ Reskrypt Najwyższy do namiestnika Królestwa Polskiego z 30 VIII/11 IX 1864 r. o wychowaniu publicznym w Królestwie Polskim, DPKP, t. 62, s. 327–333; ukaz z 30 VIII/11 IX 1864 r. o szkołach początkowych w Królestwie Polskim, DPKP, t. 62, s. 335; ukaz z 30 VIII/11 IX 1864 r. o gimnazjach i progimnazjach żeńskich w Królestwie Polskim, DPKP, t. 62, s. 361–365.

⁷⁶ Ukaz z 1/13 III 1893 r. o prywatnych zakładach naukowych dla Żydów, PSZRI 1893, nr 9378, s. 101.

⁷⁷ Ustaw kredytny, izdanie 1893, Swod Zakonow, izdanie 1912, t. 11, cz. 2, s. 738–922, art. 1–135; Ustaw o wieksielach, izdanie 1903, Swod Zakonow, izdanie 1912, t. XI, cz. 2, s. 951–962, art. 1–126; Ustaw torgowyj, izdanie 1903, Swod Zakonow, izdanie 1912, t. 11, cz. 2, s. 965–1162, art. 1–855; Ustaw konsulskij, izdanie 1903, Swod Zakonow, izdanie 1912, t. 11, cz. 2, s. 1163–1190, art. 1–190; Ustaw o promyslnennosti, izdanie 1893, Swod Zakonow, izdanie 1912, t. 11, cz. 2, s. 1191–1250, art. 1–488; Ustaw probirnyj, izdanie 1882, Swod Zakonow, izdanie 1912, s. 1–112, art. 1–555.

⁷⁸ Ukaz z 13/25 VII 1843 r. o kasach oszczędnościowych w Królestwie Polskim, DPKP, t. 22, s. 147; Statut Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego z 6/18 VI 1888 r. PSZRI 1888, nr 5300, s. 312–335, art. 1–57; Zdanie Rady Państwa z 11/23 IV 1888 r. Przepisy o czynnościach Banku Włościańskiego w guberniach Królestwa Polskiego z 11/23 IV 1888 r., PSZRI 1888, nr 51319, s. 161–163.

nowień tego statutu, moc obowiązującą w Królestwie Polskim zyskały także przepisy o pocztowych kasach oszczędnościowych z 26 VI/8 VII 1889 r.⁷⁹

Kolejne dwa statuty zawarte w tym tomie Zводу Praw, tj. o wekslach (Ustaw o wieksielach), i handlowy (Ustaw torgowyj) – oba w wydaniu z 1903 r. – nigdy nie zostały wprowadzone w guberniach Królestwa Polskiego, gdzie od czasów Księstwa Warszawskiego moc obowiązującą zachowały przepisy francuskiego kodeksu handlowego z 1807 r., uzupełnione o statut giełdy warszawskiej z 24 X/5 XI 1872 r.⁸⁰

Natomiast statut konsularny (Ustaw konsulskij) w wydaniu z 1903 r., regulował prawa i obowiązki wszystkich poddanych cesarza rosyjskiego przebywających za granicą, a więc także i mieszkańców Królestwa Polskiego⁸¹.

Składający się z trzech ksiąg statut o przemyśle (Ustaw o promyszliennosti) w redakcji z 1893 r. nie zyskał w pełni mocy obowiązującej w Królestwie Polskim. Niemniej jednak, szereg aktów prawnych wydanych dla Królestwa zawierało odesłanie do zawartych w nim regulacji szczegółowych. Z księgi I, zastosowanie w Królestwie miały: postanowienia o komitetach przemysłowych (art. 14–28) i o dozorze nad fabrykami (art. 47–60), przepisy o oznakowaniu wyrobów fabrycznych (art. 157–161), o ochronie wynalazków i własności rysunków technicznych (art. 167–209) oraz przepisy o wystawach przemysłowych (art. 210–251)⁸². Z kolei księga II zawierająca przepisy o przemyśle rzemieślniczym nie miała zastosowania w guberniach Królestwa Polskiego, gdzie moc obowiązującą zachowały przepisy o rzemiośle z 1816 r.⁸³ Natomiast księga III, obejmująca w art. 489–528 statut probierczy (Ustaw probirnyj) w wydaniu z 1882 r., zyskała moc obowiązującą w Królestwie Polskim na podstawie

⁷⁹ Zdanie Rady Państwa z 26 VI/8 VII 1889 r. przepisy pocztowych kasach oszczędnościowych, PSZRI 1889, nr 61301, s. 355–357.

⁸⁰ Kodeks handlowy z 10 IX 1807 r., art. 1–648 [w:] S. Zawadzki, prawo cywilne obowiązujące w królestwie Polskim, t. 2, Warszawa 1861, s. 622–795; ukaz z 24 X/5 XI 1872 r. statut Giełdy Warszawskiej, PSZRI 1872, nr 51437, s. 836–840, art. 1–47.

⁸¹ Ustaw konsulskij, izdaniye 1903, s. 1163, art. 1.

⁸² Odesłania do tych przepisów zawierały: ustawa z 21 I/2 II 1848 r. o wystawach wyrobów rękodzielniczych w Petersburgu, Moskwie i Warszawie, DPKP, t. 41 s. 43–97, art. 1–40; ukaz z 16/28 II 1867 r. o rozciągnięciu na gubernie Królestwa Polskiego przepisów o ochronie wynalazków obowiązujących w Cesarstwie, DPKP, t. 66, s. 445; post. K. U. z 1/13 X 1867 r. o wprowadzeniu w Królestwie Polskim przepisów o stemplowaniu wyrobów rękodzielni, fabryk i zakładów obowiązujących w Cesarstwie, DPKP, t. 67, s. 335; uchwała Komitetu do spraw Królestwa Polskiego z 5/17 IV 1871 r. o utworzeniu komitetów przemysłowych w Warszawie i Lublinie, ZPKP, t. 1, s. 31; Zdanie Rady Państwa z 26 II/10 III 1896 r. przepisy o znakach towarowych, PSZRI 1896, nr 12553, s. 129–132, art. 1.

⁸³ Post. Namiestnika z 31 XII 1816 r. o urządzeniu rzemiosł w Warszawie, DPKP, t. 4, s. 113–158, art. 1–147.

zdania Rady Państwa z 9/11 II 1882 r.⁸⁴ W stosunku do pozostałych kwestii odnoszących się do wytwórczości przemysłowej i rzemieślniczej w Królestwie kierowano się nadal źródłami prawa zawartymi w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁸⁵.

W tomie 12 Zводу Praw w części pierwszej zawarto: przepisy komunikacyjne, statut rosyjskich kolei żelaznych, oraz statuty: pocztowy, telegraficzny, budowlany, a także przepisy o wzajemnych ubezpieczeniach od ognia, a w części drugiej: statut o rolnictwie oraz przepisy o najmie robót wiejskich i o przemysle traktiernym⁸⁶.

Z zakresu regulacji objętych zbiorem organizacji i statutów dróg komunikacji (Swod Uczrieżdienij i Ustawow o Putiej Soobszczienija) w redakcji z 1857 r., w Królestwie Polskim moc obowiązującą zyskały jedynie przepisy zawarte w jego dziale I, odnoszące się do zakresu kompetencji oraz czynności proceduralnych przewidzianych dla organów zarządu komunikacji lądowych⁸⁷. Natomiast organizację miejscowego Zarządu XI Okręgu Komunikacji, obejmującego zarówno wszystkie dziesięć guberni Królestwa Polskiego, jak i przepisy materialne odnoszące się do dróg lądowych i wodnych w Królestwie, zawierały odrębne postanowienia ukazu z 25 II/9 III 1867 r. o zarządzie komunikacji w Królestwie Polskim oraz przepisy z ukazu z 19 VI/1 VII 1870 r. o drogach ziemskich w Królestwie i inne akty prawne zebrane w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁸⁸.

⁸⁴ Zdanie Rady Państwa z 9/11 II 1882 r. statut probierczy, PSZRI 1882, nr 663, s. 39–45.

⁸⁵ ZPA. Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, cz. 2, t. 1: *Przemysł i zakłady przemysłowe*, Warszawa 1866.

⁸⁶ Swod Uczrieżdienij i Ustawow o Putiej Soobszczienija, wydanie 1857, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. XII, cz. I, s. 1–82, art. 1–895; Ustaw Rossijskich Żelaznych Dorog, wydanie 1886, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 1, s. 142–177, art. 1–187; Ustaw Pocztowyj, wydanie 1857, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 12, cz. 1, s. 179–190, art. 1–116; Ustaw telegrafnyj, wydanie 1876, Swod Zakonow, wydanie 1892, t. 12, cz. 1, s. 191–206, art. 1–186; Ustaw stroitielnyj, wydanie 1900, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 1, s. 208–239, art. 1–242; Położenije o wzimnom strachowaniju, wydanie 1886, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 1, s. 243–303, art. 1–634; Ustaw sielskiego choziajstwa, wydanie 1903, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 2, s. 304–473, art. 1–222; Położenije o najmie na sielski ja raboty, wydanie 1902, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 2, s. 474–484, art. 1–104; Położenije o traktirnom promysle, wydanie 1902, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 12, cz. 2, s. 485–489, art. 1–57.

⁸⁷ „Zarząd XI Okręgu Komunikacji, pod względem swych praw, obowiązków i prowadzenia czynności, stosować się ma do przepisów dla okręgów komunikacji w Cesarstwie istniejących”, ukaz z 25 II/9 III 1867 r. o utworzeniu w Królestwie Polskim XI Okręgu Komunikacji, DPKP, t. 66, s. 455–457, art. 3.

⁸⁸ Ukaz z 25 II/9 III 1867 r. o utworzeniu w Królestwie Polskim XI Okręgu Komunikacji..., s. 455–457, art. 1–10; ukaz z 19 VI/1 VII 1870 r., przepisy o utrzymaniu dróg ziemskich w Królestwie Polskim, DPKP, t. 70, s. 243–249, art. 1–21; ZPA. Wydział Komunikacji Lądowych i Wodnych, t. 1–4, Warszawa 1866.

Odmienne, statut rosyjskich kolei żelaznych (Ustaw rossijskich żeleźnych dorog) w wydaniu z 1886 r. stał się obowiązujący w Królestwie na podstawie zdania Rady Państwa z 12/24 VI 1885 r., nakazującego jego stosowanie na terenie całego Cesarstwa, a więc i w guberniach Królestwa Polskiego⁸⁹.

Kolejne dwa statuty – pocztowy (Ustaw pocztowyj) w wydaniu z 1857 r. oraz telegraficzny (Ustaw tieliografnyj) w redakcji z 1876 r., zyskały moc obowiązującą w Królestwie Polskim zgodnie z postanowieniami ukazów: z 19/31 XII 1866 r. o utworzeniu Zachodniego Okręgu Pocztowego oraz zdania Rady Państwa z 28 V/9 VI 1885 r. o reformie miejscowych instytucji pocztowych i telegraficznych⁹⁰.

Statut budowlany (Ustaw stroitielnyj) w wydaniu z 1900 r. został skodyfikowany w taki sposób, że włączono do niego niektóre przepisy obowiązujące w tym przedmiocie wyłącznie w Królestwie Polskim. Odnośnie do organizacji władz administrujących sprawami budowlanymi w Królestwie, w dziale I tego statutu, zamieszczono postanowienia o wydziałach budowniczych rządów gubernialnych (art. 14–18), zaś w dziale VII – przepisy z 17/29 XII 1891 r. o budowlach w znaczniejszych osadach w Królestwie Polskim (art. 235–242)⁹¹. W pozostałych kwestiach, moc obowiązującą zachowały przepisy dotyczące tzw. policji budowlanej, zebrane w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁹².

Przepisy o wzajemnym ubezpieczeniu budynków od ognia (Położenije o wzaimnom strachowaniju) w wydaniu z 1886 r., nie zyskał mocy obowiązującej w Królestwie Polskim. W tym względzie obowiązywały nadal postanowienia ustawy z 5/17 IV 1844 r. o ubezpieczeniu budynków od ognia dla miasta Warszawy, zaś co do reszty miejscowości Królestwa – przepisy ukazu z 20 VII/1 VIII 1870 r. o wzajemnym gubernialnym ubezpieczeniu nieruchomości od ognia, zastąpione trzydzieści lat później ustawą o wzajemnym ubezpieczeniu od ognia w guberniach Królestwa Polskiego z 10/23 VI 1900 r.⁹³

⁸⁹ Zdanie Rady Państwa z 12/24 VI 1885 r. Ogólny statut rosyjskich kolei żelaznych, PSZRI 1885, nr 3058, s. 308–310.

⁹⁰ Ukaz z 19/31 XII 1866 r. o utworzeniu Zachodniego Okręgu Pocztowego w Królestwie Polskim, DPKP, t. 66, s. 275–275, art. 8; zdanie Rady Państwa z 28 V/9 VI 1885 r. o reformie miejscowych instytucji pocztowych i telegraficznych, PSZRI 1885, nr 2989, s. 239–240.

⁹¹ Ustawa z 19/31 XII 1866 r. o zarządzie gubernialnym i powiatowym w Królestwie Polskim, DPKP, t. 66, s. 145, art. 35; Zdanie Rady Państwa z 17/29 XII 1891 r. przepisy o budowlach w znaczniejszych osadach w guberniach Królestwa Polskiego, PSZRI 1891, nr 8164, s. 664–665.

⁹² ZPA. *Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, cz. 1: Gospodarstwo miejskie*, t. 2 i 5, Warszawa 1866.

⁹³ Ustawa z 5/17 IV 1844 r. o zabezpieczeniu nieruchomości od strat z pożaru wynikających, DPKP, t. 34, s. 11–145, art. 1–104; ukaz z 20 VI/1 VIII 1870 r. ustawa o wzajemnym gubernialnym ubezpieczeniu nieruchomości od ognia, DPKP, t. 70, s. 375–429, art. 1–89; Zdanie Rady Państwa z 10/23 VI 1900 r. statut o wzajemnym ubezpieczeniu od ognia w guberniach Królestwa Polskiego, PSZRI 1900, nr 18789, s. 637–646, art. 1–90.

Pozostałe regulacje zawarte w tym tomie Zводу Praw, tj. statut gospodarstwa wiejskiego (Ustaw sielskago choziajstwa) w wydaniu z 1903 r., przepisy o najmie robót wiejskich (Położenije o najmie na sielskija raboty) i przemysłe traktieryjnym (Położenije o traktirnom promyslie) z 1902 r. nie zawierały żadnego postanowienia, które nakazywałoby ich stosowanie w guberniach Królestwa Polskiego. Niemniej jednak, należy zauważyć, że do statutu gospodarstwa wiejskiego inkorporowane zostały w art. 254–418 przepisy ukazu o polowaniu w Królestwie Polskim z 1871 r.⁹⁴ W pozostałych kwestiach nadal zastosowanie miały odpowiednie akty prawne zamieszczone w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁹⁵.

Tom 13 Zводу Praw obejmował statuty: o zabezpieczeniu środków żywności, o dobroczynności oraz statut lekarski⁹⁶.

Statut o zabezpieczeniu środków żywności (Ustaw o obiezpicienij narodnago prodowolstwija) w redakcji z 1892 r. był zbiorem przepisów wydanych przed 1871 r., które nie zyskały mocy obowiązującej w guberniach Królestwa Polskiego, gdzie aktualne pozostały w tym przedmiocie regulacje zawarte w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego⁹⁷. Zaś statut o dobroczynności publicznej (Ustaw o obszczestwiennom prizrienij) w wydaniu z tego samego roku zredegowano w taki sposób, że włączono do niego w księdze II w art. 257–446, przepisy ukazu z 19 VI/1 VII 1870 r. o dobroczynności publicznej w Królestwie Polskim⁹⁸.

Natomiast statut lekarski (Ustaw wraczebnyj) w wydaniu z 1892 r. zyskał moc obowiązującą w Królestwie Polskim na podstawie ukazu z 11/23 VII 1867 r. znoszącego Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych Królestwa, który wskazał, że: „zakres władzy i obowiązki wydziałów lekarskich rządów gubernialnych w Królestwie Polskim określa się przez przepisy ustawy lekarskiej zawartej w tomie 13 Zводу Praw Cesarstwa⁹⁹”.

⁹⁴ Ukaz z 17/29 VII 1871 r. przepisy o polowaniu dla guberni Królestwa Polskiego, PSZRI 1871, nr 49834, s. 68–72, art. 1–61.

⁹⁵ ZPA. *Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, cz. 4: Powinności i postugi gminne*, t. 1, Warszawa 1867.

⁹⁶ Ustaw o obiezpicienij narodnago prodowolstwija, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. XIII, s. 1–80, art. 1–364; Ustaw obszczestwiennom prizrienij, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. XIII, s. 81–160, art. 1–588; Ustaw wraczebnyj, izdanije 1892, Swod Zakonow, izdanije 1912, t. XIII, s. 176–346, art. 1–1231.

⁹⁷ ZPA. *Wydział Spraw Wewnętrznych, cz. 3: Zakłady Dobroczynne*, t. 2–5, Warszawa 1866.

⁹⁸ Ukaz z 19 VI/1 VII 1870 r. o zarządzie zakładów dobroczynnych w guberniach Królestwa Polskiego, DPKP, t. 70, s. 199–241, art. 1–70.

⁹⁹ Ukaz z 11/23 VII 1867 r. o zniesieniu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Królestwa Polskiego, DPKP, t. 67, s. 227, art. 1.

Tom 14 Zводу Praw zawierał: prawo paszportowe, przepisy o dowodach na zamieszkanie, o cenzurze i prasie, o zapobieganiu przestępczości oraz o uwięzionych i zesłanych¹⁰⁰.

Postanowienia statutu o paszportach (Ustaw o pasportach) w redakcji z 1857 i 1903 r. stały się obowiązujące w Królestwie Polskim jedynie częściowo. Na mocy uchwały Komitetu do Spraw Królestwa Polskiego z 19/31 I 1868 r. w postępowaniu w sprawie wydania paszportu na wyjazd za granicę władze administracyjne zostały zobowiązane stosować się do przepisów art. 211–260 ustawy o paszportach w Cesarstwie¹⁰¹. W pozostałych kwestiach zostały utrzymane w mocy akty prawne zawarte w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego¹⁰².

Prawo o dowodach na zamieszkanie (Prawa o widach na żitelstwo) w wydaniu z 1895 r. zostało wprowadzone w guberniach Królestwa Polskiego dopiero na podstawie zdania Rady Państwa z 10/23 VI 1902 r.¹⁰³ Wcześniejsze regulacje w tym przedmiocie zawierał Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego¹⁰⁴.

Odmienne, statut o cenzurze i prasie (Ustaw o cenzurze i pieczęci), w redakcjach z 1857 i 1890 r., zyskał moc obowiązującą w Królestwie Polskim równocześnie z powołaniem ukazem z 17/29 IX 1869 r. Warszawskiego Komitetu Cenzury, w którym postanowiono, że: „Komitet ten pod względem postępowania i granic władzy podlega ogólnym postanowieniom o komitetach cenzury w Cesarstwie”¹⁰⁵.

---

¹⁰⁰ Ustaw o pasportach, wydanie 1857, Swod Zakonow, wydanie 1857, t. XIV, s. 1–54, art. 1–157; Ustaw o pasportach, wydanie 1903, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 14, s. 1–64, art. 1–244; Prawa o widach na żitelstwo, wydanie 1895, Swod Zakonow, wydanie 1900, t. 14, s. 76–91, art. 1–67; Ustaw o cenzurze i pieczęci, wydanie 1857, Swod Zakonow, wydanie 1857, t. 14, s. 244–296, art. 1–187; Ustaw o cenzurze i pieczęci, wydanie 1890, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 14, s. 65–94, art. 1–302; Ustaw o przedupieżdzeniu i priesieczeniu przestupienij, wydanie 1890, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 14, s. 97–144, art. 1–310; Ustaw o sodierżaszczichsja pod strażuju, wydanie 1890, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 14, s. 148–222, art. 1–439; Ustaw o ssylnych, wydanie 1890, Swod Zakonow, wydanie 1912, s. 228–261, art. 1–280.

¹⁰¹ Uchwała Komitetu do Spraw Królestwa Polskiego z 19/3 I 1868 r., P.K.U., t. 12, s. 227.

¹⁰² ZPA. *Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, cz. 5: Zarząd gospodarczy m. Warszawy*, t. 3, Warszawa 1867, s. 437–482.

¹⁰³ Zdanie Rady Państwa z 10/23 VI 1902 r. o rozciągnięciu na gubernie Królestwa Polskiego przepisów o dowodach na zamieszkanie, PSZRI 1902, nr 21661, s. 614–615.

¹⁰⁴ ZPA. *Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych, cz. 5: Zarząd gospodarczy m. Warszawy*, t. 1, Warszawa 1867, s. 239–245.

¹⁰⁵ Ukaz z 17/29 IX 1869 r. o powołaniu Warszawskiego Komitetu Cenzury, DPKP, t. 69, s. 439, art. 2; post. K.U. z 10/22 VII 1870 r. o zastosowaniu w guberniach Królestwa Polskiego ustawy o cenzurze w Cesarstwie, DPKP, t. 70, s. 191.

Natomiast statut o zapobieganiu przestępczości (Ustaw o przedupieżdzeniu i priesieceniu przestępstw) w wydaniu z 1890 r., pomimo że nigdy nie został wprowadzony w Królestwie Polskim, to jednak niektóre jego postanowienia zawierały odesłania do szczegółowych aktów prawnych obowiązujących władze administracyjne w Królestwie i Cesarstwie. Odnosnie do stosowania środków zapobiegawczych, takich jak oddanie pod dozór policyjny, zakaz zamieszkiwania w stolicach i innych miejscowościach Cesarstwa oraz deportacji cudzoziemców, w uwadze 1 do art. 1 tego statutu w wydaniu z 1890 r. polecono kierować się przepisami ukazu z 14/26 IV 1887 r. o oddziałach policji miejskiej¹⁰⁶. W dodatkach (*priloženijach*) do art. 1 znalazły się także postanowienia ukazu z 14/26 VIII 1881 r. o środkach ochrony porządku państwowego i spokoju społecznego oraz przepisy z 12/24 III 1882 r. o dozorze policyjnym zarządzanym decyzjami administracyjnymi¹⁰⁷. W pozostałych kwestiach związanych z utrzymaniem porządku i ładu wewnętrznego obowiązujących przepisów należało szukać w kodeksie karnym z 1866 r., ustawie o karach wymierzanych przez sędziów pokoju, a przede wszystkim w przepisach dla straży ziemskiej w Królestwie Polskim z 19/31 XII 1866 r.¹⁰⁸

Statut o aresztantach (Ustaw o sodierżaszczichsja pod strażeju) w wydaniu z 1890 r. nie zawierał żadnego postanowienia o wprowadzeniu jego postanowień w Królestwie Polskim. Niemniej jednak, jego moc obowiązująca na terenie Królestwa wynikała pośrednio z treści ukazu z 11/23 XII 1879 r., określającego nowe zasady organizacji systemu więziennictwa na terenie całego państwa rosyjskiego¹⁰⁹.

Również w sposób pośredni został wprowadzony w Królestwie Polskim Statut o zesłańcach (Ustaw o ssylnych) w redakcji z 1890 r. Jego moc obowiązująca wobec mieszkańców Królestwa wynikała bowiem z postanowień art. 29 kodeksu karnego z 1866 r., nakazującego jego stosowanie wobec wszystkich osób zesłanych do ciężkich robót i na osiedlenie¹¹⁰.

Tom 15 Zводу Praw w edycji z 1885 r. stanowił kodyfikację prawa karnego, na którą składały się: kodeks karny (Ułożenije o nakazanijach ugołownych i isprawitielnych) w redakcji z 1866 i 1885 r. oraz statut o karach wymierzanych przez sędziów pokoju (Ustaw o nakazanijach nałagajemych mirowymi sudja-

¹⁰⁶ Ukaz z 14/26 IV 1887 r. o oddziałach policji miejskiej, PSZRI 1887, nr 4351, s. 171.

¹⁰⁷ Ukaz z 14/26 VIII 1881 r. o środkach ochrony porządku państwowego i spokoju społecznego, PSZRI 1881, nr 350, s. 261–266, art. 1–36; Ukaz z 12/24 III 1882 r. przepisy o dozorze policyjnym zarządzanym decyzją administracyjną, PSZRI 1882, nr 730, s. 84–87.

¹⁰⁸ Ustawa o straży ziemskiej w Królestwie Polskim z 19/31 XII 1866 r., DPKP, t. 66, s. 195–247.

¹⁰⁹ Ukaz z 11/23 XII 1879 r. o głównych zasadach stanowiących podstawę dla reorganizacji więziennictwa i rewizji statutu o karach, PSZRI 1879, nr 60268, s. 280–282.

¹¹⁰ Ułożenije o nakazanijach ugołownych i isprawitielnych, wydanie 1885, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 15, s. 3, art. 29.

mi) w wydaniu z 1885 r.¹¹¹ Pierwszy stał się obowiązujący w guberniach Królestwa Polskiego na skutek ukazu z 13/25 IX 1876 r. drugi – w myśl ukazu z 19 II/3 III 1875 r.¹¹²

Ostatni, 16 tom Zводу Praw zawierał prawo o ustroju sądów (Uczrieźdzenie Sudiiebnych Ustanowlenij), w tym organizację instytucji sądowych w Królestwie Polskim (Uczrieźdzenie sudiiebnych ustanowlenij w guberniach Warszawskiego Sudiiebnago Okruga – art. 462–555), kodeksy: postępowania cywilnego (Ustaw graždanskago sudoproizwodstwa) i karnego (Ustaw ugołownago sudoproizwodstwa) z 20 XI/2 XII 1864 r. oraz przepisy notarialne (Położenie o notarialnoj czasti) z 14/26 IV 1866 r.¹¹³ Wszystkie te akty prawne uzyskały moc obowiązującą w Królestwie Polskim z datą 1/13 VII 1876 r., tj. z dniem wprowadzenia reformy sądowej, unifikującej organizację wymiaru sprawiedliwości Królestwa z systemem przyjętym w 1864 r. w Cesarstwie¹¹⁴.

Sumując, należy zauważyć, że wbrew powszechnemu wrażeniu, iż wraz z reorganizacją zarządu administracyjnego Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym nastąpiła równoczesna unifikacja jego systemu prawnego z prawodawstwem Cesarstwa, zakres ustawodawstwa rosyjskiego zawartego w Zbiorze Praw miał w Królestwie ograniczoną moc obowiązującą. Z ponad osiemdziesięciu aktów normatywnych o charakterze ustawowym, zawartych na początku XX w. w poszczególnych tomach Zводу Praw, pełną moc obowiązującą w Królestwie Polskim zyskało jedynie niewiele ponad dwadzieścia z nich. W zdecydowanej większości były to przepisy określające ustrój polityczny i organizację administracji centralnej Cesarstwa Rosyjskiego, zawarte w pierwszym tomie, ustawodawstwo policyjne uregulowane w tomie 14, przepisy prawa karnego ujęte w tomie 15 oraz organizacja wymiaru sprawiedliwości

¹¹¹ Ułożenie o nakazaniach ugołownych i isprawitielnych, wydanie 1885, s. 1–200, art. 1–1711; Ustaw o nakazaniach nałagajemych mirowymi sudjami, wydanie 1885, Swod Zakonow, wydanie 1885, t. 15, s. 1–31, art. 1–181.

¹¹² Ukaz z 13/25 IX 1876 r. o wprowadzeniu kodeksu karnego w wydaniu z 1866 roku do Warszawskiego Okręgu Sądowego, PSZRI 1876, nr 56571, s. 212–214; ukaz z 19 II/3 III 1875 r. przepisy o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 XI 1864 r. w Królestwie Polskim, PSZRI 1875, nr 54401, s. 152–185.

¹¹³ Uczrieźdzenie sudiiebnych ustanowlenij w guberniach Warszawskiego Sudiiebnago Okruga, Uczrieźdzenie Sudiiebnych Ustanowlenij, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 16, s. 1–112, art. 1–555; Ustaw graždanskago sudoproizwodstwa, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 16, s. 113–323, art. 1–1541; Ustaw ugołownago sudoproizwodstwa, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 16, s. 367–523, art. 1–1487; Położenie o notarialnoj czasti, wydanie 1892, Swod Zakonow, wydanie 1912, t. 16, s. 325–365, art. 1–377.

¹¹⁴ Ukaz z 19 II/3 III 1875 r. przepisy o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 XI 1864 r. w Królestwie Polskim, s. 212–214; ukaz z 19 III/1 IV 1875 r. o zastosowaniu do Warszawskiego Okręgu Sądowego ustawy notarialnej z 14 IV 1866 r., ZPKP, t. 6, s. 315–387; A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995, s. 45–48.

i procedura sądowa zawarte w tomie 16. Natomiast nie zostały wprowadzone w Królestwie Polskim przepisy regulujące całe gałęzie prawa obowiązującego w Cesarstwie, takie jak prawo stanowe, cywilne i handlowe, zawarte w tomach 9, 10 i 11. W pozostałych tomach Zводу Praw w wydaniach po 1892 r. nastąpiła albo unifikacja wybranych dziedzin prawa obowiązującego w Królestwie i Cesarstwie, jak np. przepisy o służbie wojskowej, ochronie zdrowia, cenzurze, poczcie, lub pełna albo częściowa inkorporacja prawa terytorialnego Królestwa do systemu prawa ogólnorosyjskiego, jak np. przepisy o miejscowym zarządzie administracyjnym, prawo podatkowe, regulacje dotyczące wytwórczości, przemysłu i handlu. W szeregu wypadków, regulacje ogólnorosyjskie zawarte w poszczególnych tomach Zводу Praw miały moc ewentualną lub posiłkową, jak przepisy emerytalne urzędników służby cywilnej lub ogólna organizacja guberni, których stosowanie w Królestwie Polskim następowało jedynie w przypadku deklaracji zainteresowanego urzędnika lub luki w prawie miejscowym. Poza Zbiorem Praw pozostały regulacje całych dziedzin prawa administracyjnego obowiązującego nadal w Królestwie Polskim, takich jak np.: ustrój samorządu gminnego, ubezpieczenia, gospodarka leśna, przepisy o powinnościach osobistych i rzeczowych na rzecz państwa, czy też prawo żywnościowe. Jak można przypuszczać, taki stan rzeczy był wynikiem zarówno niekonsekwencji władz rosyjskich w likwidacji odrębności prawnoustrojowych Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym, zadowalających się pacyfikacją polskiej irredenty, wprowadzeniem reżimu policyjnego i upodobnieniem struktur administracyjnych Królestwa do systemu organów Cesarstwa, jak i wysokimi kosztami reform unifikacyjnych. Nie bez znaczenia były też trudne do przełamania – nawet dla absolutnego państwa policyjnego – zasadnicze różnice w stosunkach społecznych, gospodarczych i prawnych, występujące pomiędzy postfeudalnym Królestwem Polskim a ciągle feudalno-stanowym Imperium Rosyjskim. Tym niemniej, inkorporacja znacznej części prawodawstwa Królestwa Polskiego do systemu prawnego Cesarstwa ujętego w Zbiorze Praw świadczyła o utrzymującej się przez cały okres popowstaniowy stałej tendencji do zacierania wszelkich przejawów zewnętrznej odrębności Królestwa Polskiego.